SALVA VERITATE FELCSERÉLHETŐSÉG EGYSZERŰ MONDATOKBAN

FORRAI GÁBOR — HUORANSZKI FERENC

„Substitution and Simple Sentences”[1] című írásában Jennifer M. Saul azt állítja, hogy vannak olyan zavarbaejtő esetek, amikor az egyező referenciájú nevek egymással való helyettesítése megváltoztatja a mondat igazságértékét. Természetesen köztudott, hogy a modális operátorokat, propozicionális attitűd igéket, idézőjeleket és más hasonló nyelvi eszközöket tartalmazó mondatokban az azonos referenciájú nevek *salva veritate* helyettesítése nem mindig lehetséges. Azok az esetek, melyekre Saul felhívja a figyelmet, azért zavarbaejtőek, mert nem tartalmaznak semmilyen efféle nyelvi eszközt. Ezek, úgy tűnik, „egyszerű mondatok”. Ha igaza van, a felcserélhetűség problémája bonyolultabb, mint gondolni szokás. Amellett fogunk azonban érvelni, hogy nincs igaza.

Először vegyünk szemügyre kettőt a zavarbaejtő esetek közül. Képzeljük el, hogy a következő mondat igaz:

(1) Clark Kent ment be a telefonfülkébe, és Superman jött ki.

Mivel a „Clark Kent” és a „Superman” név ugyanarra a személyre referál, azt várnánk, hogy az utóbbi helyettesítése az előbbivel változatlanul hagyja a mondat igazságértékét. Csakhogy az így kapott mondat,

(1*) Clark Kent ment be a telefonfülkébe, és Clark Kent jött ki,

[1] *Analysis* 57/2 (1997), 102–108. o.

hamisnak tűnik. Vagy lássunk egy még erőteljesebb példát.

(2) Superman sikeresebb a nőknél, mint Clark Kent.
(2*) Superman sikeresebb a nőknél, mint Superman.

(2) Igaznak tűnik. (2*)-ot az egyező referenciájú nevek helyettesítésével kapjuk, de (2*) szükségszerűen hamis.

E példák intuitív erejét nehéz volna tagadni. Superman azonos Clark Kenttel, de az iménti mondatpárok tagjait természetes úgy értelmeznünk, hogy igazságértékük különbözik. De vajon csak így értelmezhetjük e mondatokat? Úgy gondoljuk, nem. Értelmezhetjük őket úgy is, hogy (1) és (1*) egyaránt igaz, és hogy (2) és (2*) egyaránt hamis. Az első mondatpár esetében így érvelhetünk. A korábbiakhoz hasonlóan tegyük fel, hogy (1) igaz. Mivel pedig Clark Kent és Superman ugyanaz a személy, valahányszor csak az előbbi bemegy egy telefonfülkébe, az utóbbi is így tesz, s valahányszor csak az utóbbi kijön, az előbbi is ezt teszi. Ennélfogva (1*) igaz. A második mondatpár esetén hasonlóképpen érvelhetünk. (2*) nyilvánvalóan hamis. Még Superman sem lehet sikeresebb a nőknél, mint Superman. Csakhogy Clark Kent ugyanaz a személy, mint Superman, ezért Superman nem lehet nála sikeresebb a nőknél. Következésképp (2) is hamis.

A mondatpárok tagjainak tehát kétféleképpen is tulajdoníthatunk igazságértéket: tulajdoníthatunk nekik különböző igazságértéket, mint Saul, vagy azonos igazságértéket, amint az előző bekezdés érvei sugallják. Magyarán, mindkét párnak két különböző olvasata van. A második olvasat szerint a helyettesítés *salva veritate*, s ez ellentmond Saul állításának. Ha sikerül megmutatnunk, hogy ez az egyetlen helyes olvasat, ez elegendő cáfolatnak. Csakhogy Saul olvasata intuitíve plauzíbilis, s ezért nem lehet egyszerűen félresöpörni. Ezért megpróbáljuk megmutatni, hogy bár a Saul-féle olvasat megengedhető, valami olyasmin alapul, ami érvényteleníti az ebből az olvasatból leszűrt következtetését.

Vizsgáljuk meg újra (1)-et és (1*)-ot. Ha valaki elfogadja (1)-et igaznak, hogyan tarthatja (1*)-ot hamisnak? Hogy ezt megértsük, tekintsük azokat, akik biztosan így értékelnék e két mondatot, jelesül a képregény többi szereplőit, akik egyformán tanúi Clark Kent teljesen köznapi életének és Superman káprázatos tetteinek. A képregény

szereplőinek természetesen fogalmuk sincs róla, hogy a szemüveges aktakukac, Clark Kent, azonos a lélegzetelállító Supermannel. Teljesen ésszerűen járnak el, ha (1)-et elfogadják, de (1*)-ot elutasítják. Csakhogy a képregény szereplői nem használhatják fel e két mondatot arra, hogy az azonos referenciájú nevek *salva veritate* felcserélhetősége ellen érveljenek, s ennek mélyebb oka van, mint a logikai kérdések iránti sajnálatos érdektelenségük. A *salva veritate* felcserélhetőség elleni érv ugyanis megköveteli az alábbi premisszát:

(=) Superman azonos Clark Kenttel.

De a képregény szereplői nem hiszik ezt, és ezért nem is használhatják fel. Saul azonban felhasználja (=)-t, s erre joga is van, mivel tájékozott olvasó, nem pedig tájékozatlan képregényszereplő. S pontosan ez az a pont, ahol érvelése félresiklik. Tájékozott olvasóként vajon hogyan tulajdoníthatna (1)-nek és (1*)-nak különböző igazságértéket? Mivel tudja, hogy Superman azonos Clark Kenttel, azt is tudnia kell, hogy az előbbi soha nem jöhet ki egy telefonfülkéből az utóbbi nélkül.

Explicitebben fogalmazva, Saul érve egy olyan nézőpontváltáson alapul, amely megengedhetetlen. Érvelése során két különböző és összeegyeztethetetlen ismeretelméleti pozíciót foglal el. Amikor (1)-nek és (1*)-nak különböző igazságértéket tulajdonít, ugyanolyan tájékozatlannak mutatja magát, mint a képregény szereplői, amikor viszont felhasználja (=)-t, úgy ítél, ahogy tájékozott olvasóként ítélnie kell. Ez a nézőpontváltás nem küszöbölhető ki érvéből. Hogy a *salva veritate* felcserélhetőség ellen érvelhessen, el kell fogadnia (=)-t, s ezt csak tájékozott olvasóként teheti meg. De ahhoz, hogy (1)-hez és (1*)-hoz különböző igazságértéket rendeljen, tájékozatlannak kell tettetnie magát. Ezt az olvasatot csak azért találjuk intuitíve plauzíbilisnek, mert ismerjük a képregényt, s gondolatban azonosulunk a szereplőivel. De egyazon érven belül nem lehet olykor azonosulni, máskor meg nem azonosulni.

Csakhogy Saulnak van egy másik példája is, amely különbözik az előzőektől, s nem támadható ugyanolyan módon.

(3) Soha nem jutottam el Leningrádba, de múlt héten Szentpétervároon jártam.

(3*) Soha nem jutottam el Leningrádba, de múlt héten Leningrádban jártam.

(3) elfogadható igaznak, (3*)-ot az egyező referenciájú név behelyettesítésével kapjuk, de (3*) biztosan hamis. Hogy lássuk, mi a baj ezzel a példával, először vegyük észre, hogy (3) vicces mondat. Valójában vicces kifejezése annak, hogy a kommunizmus időszakában nem jutottam el abba a városba, ahol múlt héten jártam. Ez a mondat pontosan azért hat viccesnek, mert szigorú értelemben hamis. Mivel múlt héten Szentpétervároon jártam, és Szentpétervár azonos Leningráddal, igenis eljutottam Leningrádba. Amit itt látunk, az voltaképpen egy Grice-féle társalgási implikatúra: azáltal, hogy valami nyilvánvaló hamisságot állítunk, kifejezünk valamit, ami igaz, ti. hogy a kommunizmus időszakában nem jártam a városban. Ezen implikatúra miatt vagyunk hajlamosak (3)-at igaznak tekinteni. Ahhoz azonban, hogy Saul érve megálljon, nem elég, hogy (3) kifejez, azaz implikál valami igazat. Szigorú értelemben is igaznak kell lennie. De ha szigorú értelemben igaz volna, egyáltalán nem volna vicces. Továbbá azzal, ha szó szerint igaznak tekintenénk, elköteleznénk magunkat ama valószínűtlen nézet mellett, hogy a város neve egyike lényegi tulajdonságainak, azaz szerepet játszik a város azonosságában. Hogy lássuk, milyen képtelenség ez, tegyük fel, hogy éppen azelőtti este érkezünk meg Leningrádba, mielőtt az új név hivatalossá válna, bejelentkezünk a szállodába, és lefekszünk aludni. Ha a név lényegi tulajdonság volna, másnap egy másik városban ébrednénk fel. Ha ezt elfogadjuk, Saul valóban sikeresen érvel az egyező referenciájú nevek egyszerű mondatokban való *salva veritate* felcserélhetősége mellett. Ha nem fogadjuk el, Saul érvelése kudarcot vall.

Abstract

Jennifer M. Saul has argued that the substitution of coreferential names may change the truth values of sentences which do not contain modal operators and any other devices which are known to prevent *salva veritate* subsitution. The paper claims that both of her arguments are wrong. The first involves incompatible perspectives in the assessment of truth values. The second does not do justice to our intuitions and requires an implausible metaphysical assumption.